

ŞECERE-İ TERÂKİME

(شجرهء تراکمه)

Ebûlgazi Bahadır Han'ın
(ö. 1074/1663)Oğuz Han soyuna
ve Türkmenler'e dair eseri
(bk. EBÛLGAZÎ BAHADİR HAN).**ŞECERETÛRRİDVÂN**

(bk. AĞAÇ; BEY'ATÛRRİDVÂN).

ŞECERÛDDÛR

(شجرالدر)

(ö. 655/1257)

Bazı tarihçilere göre
Memlûkler'in ilk sultanı olan hanım
(1250).

Mısır Eyyübî Sultanı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyüb'un Türk asıllı câriyesi Şecerüddür (Şeceretüddür) hakkındaki ilk bilgi Kerek'te kocasıyla birlikte tutuklanmasıyla ilgilidir. el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyüb, babası el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in ölümünün ardından Mısır'da tahta oturan kardeşi II. el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin'e karşı başlattığı iktidar mücadelesi sırasında amcasının oğlu, Kerek hâkimi el-Melikü'n-Nâsir Dâvud tarafından Nablus'ta ele geçirilip Kerek'te hapse atılmıştı (637/1239). Bu sırada yanında bulunan Şecerüddür hapisteyken bir erkek çocuğu dünyaya getirince el-Melikü's-Sâlih tarafından nikâhlanmış, Halil adı verilen bu çocuk altı yaşındayken ölmüştü.

Fransa Kralı IX. Saint Louis kumandasındaki Haçlılar'ın Dimyat'ı işgal etmesi üzerine ağır hasta olmasına rağmen ordunun başında Mansûre'ye gelen el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyüb ordugâhında vefat ettiğinde (15 Şâban 647 / 23 Kasım 1249) yanında bulunan Şecerüddür idareyi eline alarak kocasının ölümünü askerlerden gizledi. Bundan haberdar olan vezirle bazı emîrleri, sultanın hayatta olan tek oğlu Turan Şah'ın gelişine kadar ölümün gizlenmesi gerektiğine ikna etti. Hısnıkeyfâ'da (Hasankeyf) bulunan Turan Şah'a haber gönderilip Mısır'a çağırıldı. Şecerüddür, sultanın öldüğünü belli etmemek için cesedinin bulunduğu odaya yemekler göndermeye, feramanları onun imzasını taklit ederek çıkarmaya devam etti. Ayrıca emîrleri toplayıp hasta olan kocasının kendisinden sonra oğlu Turan Şah'a itaati emret-

tiğini bildirdi ve bu hususta onlardan bağlılık yemini aldı. Kahire'deki sultan nâibine ve valilere de aynı mahiyette fermanlar gönderdi. Ancak bu tedbirlere rağmen sultanın ölüm haberi asker arasında yayıldı ve bunu bir saldırı fırsatı sayan Haçlılar tarafından duyuldu. Haçlılar'ın saldırıya geçmesiyle iki taraf arasında şiddetli çatışmalar başladı; çatışmalar devam ederken Mansûre'ye gelen Turan Şah sultanlık makamına oturdu (1 Şubat 1250). 7 Nisan'a kadar devam eden savaşta Haçlılar kesin yenilgiye uğratıldı ve Kral IX. Saint Louis maiyetiyle birlikte esir alındı.

Turan Şah'ın saltanata geçmesinde önemli rol oynayan Şecerüddür ondan beklediği karşılığı göremedi. Babasının, memlûklerine ve özellikle Şecerüddür'e iyi davranması hususundaki vasiyetine de uymayan Turan Şah, Haçlılar'a karşı kazanılan zaferin sarhoşluğuyla üvey annesine ve babasının memlûklerine kötü davrandı. Kendini eğlenceye veren sultan, Şecerüddür'e bir mektup göndererek onu babasının hazinesini saklamakla itham etti; hazineyi derhal iade etmesini istedi ve ona ağır hakaretlerde bulundu. Hazinenin kendisi Hısnıkeyfâ'dan Mansûre'ye gelinceye kadar geçen sürede Haçlılar'la mücadele için kullanıldığını bildiren Şecerüddür, bu durumu Turan Şah'ın hakaretlerine mâruz kalan Bahrî Memlûk emîrlere de duyurdu.

Şecerüddür ile aynı soydan gelen Bahrî Memlûk emîrleri Turan Şah'a karşı bir hareket başlattı. Baybars el-Bundukdârî liderliğindeki Bahrî Memlûk emîrleri Turan Şah'ı öldürdüler ve Şecerüddür'ü sultan seçtiler, Memlûk emîrlerinden İzzeddin Aybek'i de ona atabek tayin ettiler (30 Muharrem 648 / 4 Mayıs 1250). Bu olay Mısır'da Eyyübîler devrinin sonu ve Memlûkler devrinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bunun sebebi, Şecerüddür'ün el-Melikü's-Sâlih'in hanımı olduğu için sultan ilân edilse de Türk asıllı bir câriye olması, Türk asıllı memlûkler tarafından tahta çıkarılması ve Mısır'da iktidarın Türk Memlûkleri'ne (Bahrî Memlûkleri) geçmesinde bir aracı vazifesi görmesidir. Hatta Memlûk tarihçisi Makrîzî, Şecerüddür'ü Mısır Türk Memlûkleri'nin ilk sultanı saymıştır (*es-Sûlûk*, 1/2, s. 361). Şecerüddür hutberlerde kendi adıyla değil "İsmetüddin vâlidetü-Halîl es-Sâlihîyye, İsmetü'd-dünyâ ve'd-dîn Ümmü Halîl el-Müsta'simîyye, Sâhibetü'l-Melikî's-Sâlih" unvanlarıyla anıldı ve adına basılan paralara da bu ifadeler yazıldı.

Tahta çıktıktan sonra ilk iş olarak Haçlı meselesiyle ilgilenen Şecerüddür esir alınan Fransa Kralı IX. Louis ile, serbest bırakılması karşılığında Haçlı işgali altındaki Dimyat'ı tahliye etmesi, bir miktar para ödemesi ve İslâm ülkelerine saldırmamaya yemin etmesi şartıyla bir antlaşma yaptı ve onu serbest bıraktı. Ardından Haçlılar Dimyat'ı tahliye ettiler (Safer 648 / Mayıs 1250). Şecerüddür daha sonra ekonomik tedbirlere yöneldi; genelde vergi indirimine gidilirken bazı vergiler kaldırıldı. Bununla halkın, dağıttığı bol bahşişlerle de emîrlerin gönlünü kazandı. Ancak ilk icraatlarındaki bu başarıları, diğer merkezlerdeki Eyyübî emîrlerinin şiddetli muhalefeti yüzünden bir işe yaramadı. Suriye bölgesindeki Eyyübî melikler, Mısır Eyyübî yönetiminin Türk Memlûkleri'nin desteklediği Şecerüddür'ün eline geçmesine karşı çıktılar. Ayrıca bir kadının tahta geçmesi büyük tepkilere sebep oldu. Bu arada Şecerüddür'ün Dimaşk nâibi sıfatıyla görevlendirdiği emîr orada idareyi teslim alamadı. Dimaşk'ta Eyyübîler'in nâibi olan Cemâleddin b. Yağmur hutbeyi Şecerüddür adına okumayı kabul etmedi. Ardından Gazze, Kerek ve Şevbek şehirleri de Eyyübîler'in yönetimine geçti. Böylece Suriye ve Ürdün Şecerüddür'ün elinden çıkmış oldu.

Şecerüddür, Mısır'daki emîrlere pek çok ihsanda bulunmasına rağmen Kahire'de de ona karşı ayaklanmalar başladı. Suriye ve Mısır'da çıkan isyanlar yüzünden Bahrî Memlûkleri, Bağdat Abbâsî halifelerinin sonuncusu olan Müsta'sım-Billâh'tan Şecerüddür'ün sultanlığını teyit için menşur istediler. Fakat bir kadının sultan olmasını onaylamayan Müsta'sım-Billâh emîrlerin isteğini reddetti. Şecerüddür'ün sultanlığında ısrar ettikleri takdirde Mısır'da iktidarlarını sürdüremeyeceklerini anlayan emîrler, Şecerüddür'e Atabeg İzzeddin Aybeg et-Türkmânî ile evlenip sultanlığı ona devretmesini teklif ettiler. Bu teklifi kabul eden Şecerüddür yaklaşık iki aylık sultanlıktan sonra İzzeddin Aybeg ile evlendi ve sultanlığı, Memlûk tarihçilerinin çoğunun Memlûk Devleti'nin ilk sultanı olarak kabul ettiği yeni kocasına bıraktı (1 Rebfulâhîr 648 / 3 Temmuz 1250). Bununla birlikte Şecerüddür devlet işlerinden elini çekmedi ve kendi adına ferman çıkartmaya devam etti. Özellikle İzzeddin Aybeg'in rakibi olan güçlü emîrlerin ortadan kaldırılmasında önemli rol oynadı. Onun sürekli müdahalelerinden bıkan İzzeddin Aybeg'in Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'ün kızıyla nişanlanması aralarındaki

ilişkisi bozdu; Şecerüddür buna rıza göstermedi ve İzzeddin Aybeg'i hizmetçilerine boğdurttu (22 Rebülevvel 655 / 9 Nisan 1257).

Kocasının öldürüldüğü gece Şecerüddür, sultanlığı emirlerden Cemâleddin b. Aydoğdu el-Azîzî'ye ve daha sonra İzzeddin Aybeg el-Halebî'ye teklif ettiyse de onlar bunu kabul etmediler ve durum bir anda onun aleyhine döndü. İzzeddin Aybeg'in memlükleri kısa sürede kontrolü ellerine geçirdiler ve onun katillerinden yakaladıklarını öldürdüler, bu arada Şecerüddür'ü de öldürmek istediler. Ancak önceki kocası Necmeddin Eyyüb'un memlüklerinin karşı çıkması üzerine kalede tevkiף etmekle yetindiler. Bu defa ölümden kurtulan Şecerüddür, İzzeddin Aybeg'in memlükleri tarafından tahta çıkarılan el-Melikü'l-Manşûr Nüreddin Ali ve annesinin hışmından kurtulamadı. Onların emriyle câriyeler tarafından öldürülerek cesedi bir hendeğe atıldı (11 Rebülâhîr 655 / 28 Nisan 1257). Birkaç gün sonra oradan alınan cesedi Seyyide Nefise Türbesi civarında yaptırdığı türbesine defnedildi.

Şecerüddür güzelliği ve zekâsıyla öne çıkmış, devlet idaresini bilen dirayetli bir kadın diye tanıtılır. Onun Kâbe'ye "burku" adı verilen kapı örtüsünü gönderme geleneğini başlatan ilk sultan olduğu kaydedilir. el-Melikü's-Sâlih'in mezarı üzerine bir türbe yaptırmıştı. İslâm tarihinde hüküm süren birkaç kadın sultandan biri sayılan Şecerüddür'ün hayatı modern Arap edebiyatında çeşitli eserlere konu olmuştur. Corci Zeydân *Şecerüddür* adlı bir roman (Kahire 1914, Farsça trc. Habîbullah-ı Âmüzgâr, *Melike-i İslâm*, Tahran 1298), Mahmûd Bedevî de aynı adla bir tiyatro eseri (Kahire 1933) yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII, 726-727, 774, 782, 793; Mekîn, *Ahbarü'l-Eyyûbiyyûn* (nşr. Cl. Cahen, *BEO* içinde), XV (1955-57), s. 150, 151, 161, 165; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, V, 241, 271, 311, 313; Yünîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1374/1954, I, 45-47, 55-56, 61-62; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX, 262-264, 341-352, 457; Makrizî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/2, s. 361-363, 368, 403-404; Bedreddin el-Aynî, *İkdu'l-cümân* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1407/1987, I, bk. İndeks; İbn Tağrıberdî, *en-Nüccümü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1992, VI, 168-170; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, I, 168-170; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, Dimaşk 1958-59, II, 286-290; G. Schregle, *Die Sultanin von Egypten Sağarat ad-Durr in der arabischen Geschichtsschreibung und Literatur*, Wiesbaden 1961; J. de Joinville, *el-Kiddîs Luvîs: Hayâtühû ve hamalâtühû 'alâ Mısr ve's-Şâm* (trc. Hasan Habeşî), Kahire 1968, s. 168-170; R. Stephen Humphreys, *From Saladin*

to the Mongols, Albany 1977, s. 260, 301, 303-304, 329-330; M. Chapoutot-Remadi, "Chajar ad-Durr esclave, mamlûke et sultane d'Egypte", *Les africains* (ed. Ch. A. Julien), Paris 1990, IV, 105-126; Vefâ Mahmûd Ali, *Nüfuzü'n-nisâ' fi'l-İrâk ve Mısr*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 109-122; Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara 1993, s. 62-101; a.m.f., "Şecer-üd-dür", *İA*, XI, 376-378; M. Abdullah İnân, "el-Meliketü Şeceretü'd-Dür", *el-Kâtibü'l-Mısrî*, II, Kahire 1946, s. 443-449, 603-611; H. L. Gottschalk, "Die aegyptische Sultanin Sağarat ad-Durr in Geschichte und Dichtung", *WZKM*, LXI (1967), s. 41-61; Cl. Cahen - I. Chabbouh, "Le testament d'al-Malik aş-Şâlih Ayyüb", *BEO*, XXIX (1977), s. 97-114; Nejlâ Akkaya, "İslâm Hukukunda Kadının Siyasî Hakları", *İslâmî Araştırmalar*, V/4, Ankara 1991, s. 236-250; L. Ammann, "Şahâdjâr al-Durr", *EI²* (İng.), IX, 176.

 CENGİZ TOMAR

ŞED

(الشد)

Fütüvvet ve tarikat ehline has
tasavvufî-folklorik
bir gelenek.

Sözlükte şedd "yünden veya pamuktan örülen bağ, kemer, kuşak, peştamal" anlamına gelir. Fütüvvet ehli ve tarikat mensupları düzenledikleri özel bir törende şed kuşanırlar ve bunu kendini fütüvvet ve seyrü sülûk yoluna vermiş kişinin bu yola bağlandığını, hizmete ahdettiğini bildiren bir sembol diye kabul ederler. Şed uygulamaya Türkçe'de "şed bağlamak, şed kuşanmak, bel bağlamak", Farsça'da "kemer besten, miyân-bend" adı verilir. Zerdüştiler'in kutsal saydıkları kustî adı verilen kuşak, kapalı bir topluluğa girmek için değil yetişkinliğe geçiş töreninde kuşanılır. Fakat bu kuşağa atfedilen sembolik değer-bedenin kıymetli kısımlarının bayağı kısımlarından ayrılması- şed geleneğini uygulayan hiçbir grupta akis bulmamıştır. İslâm'da şed kuşanma, öncelikle sabir, sebat ve teslimiyetin simgesi olarak görülmüştür.

Fütüvvetnâmelere göre ilk şed kuşanan kişi Hz. Âdem'dir. Bu eserlerde Cebrâil'in sözünde durması, şeytana uymaması ve ona muhalefet etmesi, dünyaya muhabbet beslememesi, kazâ ve kadere sabretmesinin nişanesi olarak Hz. Âdem'e şed bağladığı, buna "şedd-i vefâ" denildiği kaydedilir. Fütüvvet ehline göre şed Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'in beline sarılmış, o da Hz. Ali'ye bağlamıştır. Hz. Ali, Resûl-i Ekrem'in emriyle sahâbeye, Selmân-ı Fârisî de Hz. Ali'nin emriyle bazı kimselere şed bağlamıştır. Yolda sabit olmanın, teslimiyetin, vefatın sembolü olan şed bağ-

lama geleneği bu şekilde ortaya çıkmıştır. Kur'an'da şeddi onaylayıcı bir delil bulunmamakla birlikte Hz. Mûsâ'nın, kardeşi Hârûn hakkındaki duasında ("Onunla benim gücümü pekiştir", Tâhâ 20/31) geçen "üşdüd" (pekiştir) fiilinin köken bakımından şedde işaret ettiği ileri sürülmektedir (Taeschner, s. 162).

Şed bağlama töreninde fütüvvet ehli (fit-yân) tarafından geleneğin başlatıcısı kabul edilen Hz. Ali'nin, VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren de on iki imamın adlarının zikredilmesi esastır. Şeddin sol ucu Hz. Hüseyin'e işaret eder ve Hasan'a işaret eden sağ ucundan uzun tutulurdu (Çağatay, s. 45-47). Şed bağlama töreni "meşdüd" veya "meşdüdü'l-vasat" adı verilen tâlibe tuzlu su içirilmesiyle son bulurdu. Su hikmeti, tuz adaleti simgelerdi (Taeschner, s. 139). Şed çoğunlukla yünden yapılır, bir tokayla tutturulmak yerine çoğunlukla düğüm lenir ve birkaç defa bele sarılırdı. Deriden, ipten ve pamuklu bezden yapılanları da makbuldü. Şeddin zimmilerin kuşandığı zünnâra benzememesi şarttı (*Resâ'il-i Civânmerdân*, s. 77). İhtidâ etmeleri umulan yahudi ve hıristiyanların fütüvvet teşkilâtına katılmalarına izin verilir, ancak ihtidâ ettikleri takdirde şed kuşanabilirlerdi (Taeschner, s. 116). Şed kuşatılan tâlibe sülûkünü tamamladıktan sonra "sırvâl" (şalvar) giydirilirdi. Şed bağlama töreni nikâh merasimine, tâlibin sülûkünü tamamlayıp şalvar giymesi zifaf gecesine benzetilmiştir (a.g.e., s. 141; *Resâ'il-i Civânmerdân*, s. 77). Şed bağlama törenine benzeyen bir tören esnaf teşkilâtlarında ve ahî loncalarında vardır. Bu törenlerde ilgili meslek grubunun pîri kabul edilen bir sahâbinin ismi de zikredilirdi. Yahudi ve hıristiyanlar da kendi loncalarını kurmuşlar, müslümanların tesis ettiği teşkilâtlara da kabul edilmişlerdir. XIX. yüzyılda Suriye'de gayri müslimler şed bağlama merasiminde Tevrat'taki on emri okurlar ya da Allah'a dua ederlerdi (Taeschner, s. 585). Osmanlılar'da her esnaf teşkilâtının kendine özgü şed bağlama şekli ve merasimi vardı. Meddahlara şedd-i elifî (şedd-i rûmiyân), gazâ ehline şedd-i kavşî (şedd-i fâhirân), sakalara şedd-i lâmelifî (şedd-i iştirâk), savaslarda çadır kuran ferrâşlara şedd-i Süleymânî (şedd-i hâdimân), dervişlere şedd-i Yûsufî (şedd-i Misriyân), seccâde sahibi şeyhlere şedd-i mihrâbî (şedd-i tâziyân), cerrah, kasap ve hamam hizmetçilerine şedd-i hafî kuşatılırdı (*İA*, XII, 380). Toplum düzenini bozmak için teşkilâtlanan ve fütüvvetin ilkelerini bozan ayyâkların da şed kuşandıkları kaydedilmektedir. Nitekim İb-